

dr Agnieszka Pawlak

Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie

e-mail: agnpawl@aps.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9189-6636>

Plac zabaw w dyskursie sądowym – rekonesans w kierunku badania reprezentacji społecznej dzieciństwa

THE PLAYGROUND IN COURT DISCOURSE: A RECONNAISSANCE TOWARDS THE STUDY
OF THE SOCIAL REPRESENTATION OF CHILDHOOD

Summary

Old court documents are an accepted source for studying the culture of their time. Contemporary judgments hold analogous value, though they often remain an undervalued source outside legal circles. Judicial decisions are both the result of social processes and social processes themselves, creating concrete results. This text presents an interdisciplinary research reconnaissance, the initial findings from an initial resource mapping. Remarkably, it uncovers a substantial amount of material for observing the playground as a cultural phenomenon. New research fields have emerged through the application of discourse analysis and social representation theories. This paper describes the playground through its attributes, utilising a sample of 130 court decisions (selected from nearly a thousand relating to the playground), grouped into antonymic pairs. The paper also indicates that the playground phenomenon is a crucial element of contemporary social representations of childhood and offers insights into the inherent tensions within this representation.

Keywords: childhood; language; social representations; culture; society

Streszczenie

Dawne dokumenty sądowe są uznanym źródłem do badania kultury swoich czasów. Analogiczną wartość mają współczesne orzeczenia, choć – poza środowiskami prawniczymi – pozostają źródłem niedocenionym. Orzeczenia sądów są skutkiem procesów społecznych i same są procesem społecznym wywołującym skutki. Niniejszy tekst jest wynikiem interdyscyplinarnego rekonesansu badawczego, owocem wstępnego rozpoznania zasobów. Przynosi jednak nadspodziewanie

wiele materiału do obserwacji fenomenu placu zabaw jako zjawiska kultury. Nowe pola badań otworzyły się dzięki teorii badania dyskursu i reprezentacji społecznych. Niniejsza praca na próbie 130 orzeczeń sądowych (z niemal tysiąca zidentyfikowanych jako dotyczące placu zabaw) opisuje plac zabaw poprzez jego atrybuty, pogrupowane w antonimiczne pary. Praca wstępnie udowadnia, że fenomen placu zabaw jest istotnym elementem współczesnej reprezentacji społecznej dzieciństwa i daje wgląd w napięcia wewnątrz tej reprezentacji.

Słowa kluczowe: dzieciństwo; język; reprezentacje społeczne; kultura; społeczeństwo

Wstęp

Język nie jest tylko ekwiwalentem myśli, ale aktywnym uczestnikiem działania, jest faktem społecznym, buduje wspólnotę i jednocześnie ją różnicuje. Jest nośnikiem – jak to ujął Serge Moscovici – społecznych reprezentacji. Jest medium ich przekazywania, uzgadniania i rozpowszechniania¹. Opierając się na metodach analizy dyskursu, można badać reprezentacje społeczne w tekstach, a na ich podstawie wnioskować o działaniach i interakcjach. Orzeczenia sądów powszechnych są wyjątkową pod tym względem grupą tekstów: są skutkiem procesów społecznych i same są procesem społecznym wywołującym skutki². Stąd uzasadniona wydaje się intuicja, że badanie dyskursu, który tworzą i w którym uczestniczą teksty z tej grupy, może być działaniem owocnym i naukowo wartościowym nie tylko w tej wstępnej analizie, ale również w dalszej, bardziej ogólnej perspektywie, w odniesieniu do społecznych wyobrażeń na temat dzieciństwa (plac zabaw jako składowa reprezentacji społecznej dzieciństwa). Głównym celem niniejszego badania jest zatem weryfikacja hipotezy o orzeczeniach sądowych jako wartościowym poznawczo źródle do badania kulturowego fenomenu, jakim jest plac zabaw, fenomenu ogniskującego w sobie napięcia związane z pozycją dziecka i postrzeganiem dzieciństwa współcześnie, które streszczają się w paradoksie: wszyscy dzieci kochają, ale nikt ich nie chce mieć. Badanie niniejsze ma zatem charakter przyczynkarski, wstępny, a jednocześnie naukowo obiecujący. Pozwoli ustalić, jaką wartość poznawczą mają współczesne orzeczenia sądów w odniesieniu do fenomenu placu zabaw, jaką rolę w relacjach dorośli–dzieci pełni w kulturze plac zabaw i w jakich kategoriach można opisać fenomen placu zabaw jako składową reprezentacji społecznej dzieciństwa. Jako że niniejsze badanie ma charakter wstępnego rozeznania, jego wy-

1 M. Krasuska-Betiuk, Z.J. Zbróg, *Teoria reprezentacji społecznych Serge'a Moscoviciego. Jakościowe metody zbierania i analizowania danych – część I*, „Przegląd Badań Edukacyjnych. Educational Studies Review”, 2021, nr 24(1), s. 175, <http://dx.doi.org/10.12775/PBE.2017.010>.

2 M. Łuczewski, P. Bednarz-Łuczewska, *Analiza dokumentów zastanych*, w: *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 176.

nik w dalszej perspektywie może skłaniać do podjęcia próby weryfikacji tezy, jakoby charakterystyczna dla współczesności reprezentacja społeczna dzieciństwa była jednocześnie skutkiem i przyczyną kryzysu demograficznego.

1. Dlaczego ‘plac zabaw’ – przesłanki pedagogiczne

Kiedy w końcu lat 50. XX wieku Philippe Ariès pisał swoją wersję historii dzieciństwa, trwał „wiek dziecka”. Kontekst kulturowy tamtych czasów odcisnął na różne sposoby piętno na historiozofii P. Ariès, m.in. wyrażając się w jej silnym prezentyzmie. „Społeczeństwa tradycyjne”, w przeciwieństwie do „czasów przemysłowych”, miały cechować się ignorowaniem dzieciństwa i negowaniem jego roli. Wiek XX zorganizował rodzinę wokół dziecka, które „nabiera znaczenia, przestaje być anonimowe, nie można już go stracić bez żalu i zastąpić nowym”. Owocem nowej pozycji dziecka i dzieciństwa jest dla Ariès separacja światów dorosłych i dzieci:

dziecko przestało przebywać wśród dorosłych i uczyć się życia bezpośrednio od nich. Choć nie bez oporów i opóźnień dziecko zostaje odłączone od dorosłych: trzyma się je na osobności i przechodzi ono swoistą kwarantannę, zanim puszczone będzie w świat³.

Autor *Historii dzieciństwa* tę separację odnotowuje głównie w obszarze wychowania i kształcenia, ale sądzę, że warto jego intuicje rozwinąć i zweryfikować w kontekście społeczeństwa postprzemysłowego i w innych niż edukacja obszarach kultury. Również dlatego, że P. Ariès nie analizuje szerszej skutków tej separacji. Konstatuje jedynie, że „przedłużona izolacja w szkole i rodzinie”, razem ze zdominowaniem stosunku do dzieci przez podejście uczuciowe, stały się przyczyną kryzysu dzieciństwa. W czasach Ariès kryzys dzieciństwa miał różne oblicza, dające się odnotować również współcześnie, nie zapowiadał jednak kryzysu demograficznego, w którym cywilizacja zachodnia znalazła się obecnie. Zmniejszenie liczby urodzeń jeszcze wtedy uważano za trend pożądany, przejaw społecznej odpowiedzialności i troski o dziecko: „nie można zbyt często płodzić dzieci, trzeba ograniczyć ich liczbę, by tym lepiej się o nie zatroszczyć”⁴. Wydaje się, że również obecnie nie w pełni docenia się związek społecznego pojmowania „troski o dziecko” i kryzysu demograficznego – sądzę, że umyka badaczom ich nieliniowy charakter. W logice występuje pojęcie antycypującego sprzężenia zwrotnego, które wyjaśnia, dlaczego przekonanie o rozdzieleniu skutku i przyczyny, a także o ich logicznym

3 P. Ariès, *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w czasach ancien régime'u*, tłum. M. Ochab, wyd. 2, Warszawa 2010, s. 9.

4 P. Ariès, *Historia dzieciństwa*, s. 9.

następstwie (przyczyna → skutek) może być myślową pułapką⁵. W odniesieniu do kryzysu demograficznego antycypujące sprzężenie zwrotne ma postać dylematu natury pedagogicznej: „musimy mieć mniej dzieci po to, by się o nie lepiej troszczyć” czy „musimy troszczyć się o dzieci, dlatego mamy ich mniej”. Analiza fenomenu placu zabaw w dyskursie społecznym (na przykładzie orzeczeń sądowych) może pomóc zrozumieć, jak współczesne wyobrażenia o dzieciństwie są skutkiem i równocześnie przyczyną zmniejszonej dzieciności.

Place zabaw są zorganizowane według ściśle określonych reguł. Nadzorowane i ogrodzone, znakomicie oddają współczesne dążenie do izolowania światów dzieci i dorosłych.

Marek Siwicki, autor jednej z ostatnich dużych analiz antropologicznych roli zabawy (w tym placu zabaw) w kulturze i wychowaniu, stwierdza:

To dorośli wyznaczają dzieciom przestrzenie i miejsca zabaw, bo to oni chcą tam widzieć dzieci, bo dla nich są to miejsca dla dzieci bezpieczne; to place zabaw wskazane, projektowane i budowane przez dorosłych⁶.

Autor nie tylko dokonuje wyczerpującego przeglądu teorii zabawy i piśmiennictwa z tego zakresu (zarówno w układzie diachronicznym, jak i synchronicznym), ale przede wszystkim odnotowuje fenomen oddzielenia przestrzeni zabawy, a zatem i placu zabaw, od świata dorosłych. Fakt ten interesuje go jednak tylko w wymiarze wychowawczym. Zauważa, że ta osobność przestrzeni zabawy jest korzystna z punktu widzenia dorosłych: godzi kwestie bezpieczeństwa dzieci i zapewnia im konieczną swobodę. W opozycji do placów zabaw ‘zorganizowanych’, nastawionych głównie na aktywność ruchową dzieci, M. Siwicki omawia place zabaw ‘naturalne’ (sprzyjające zabawom innym niż ruchowe), ‘przygodowe’, lepiej dostosowane do potrzeb dzieci w różnym wieku, dalej jednak ‘osobne’. Nawet przywoływany przez Siwickiego poradnik dla władz i społeczności lokalnych *Naturalne place zabaw*, za ‘naturalne’ uważa „miejsce przeznaczone do zabawy, w którym wykorzystuje się naturalne ukształtowanie terenu, lokalną roślinność oraz stosuje materiały naturalne”⁷. A przecież ‘przeznaczone’, to wskazane, przewidziane, wyodrębnione, poświęcone (nie tylko w znaczeniu ‘dedykowane’, ale również ‘oddane na pastwę’) dzieciom przez dorosłych.

W placu zabaw ogniskuje się pełen sprzeczności stosunek współczesności do dziecka i dzieciństwa: dziecko ma się bawić ‘naturalnie’ i ‘swobodnie’ – ale w sposób

5 K. Krzakiewicz, *Relacje przyczynowo-skutkowe i mentalne modele w myśleniu systemowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu”, 2012, z. 238 s. 41.

6 M. Siwicki, *Nowe podwórka współczesnego dzieciństwa*, Warszawa 2021, s. 318.

7 M. Kosmala, M. Happach, S. Bobrowski, *Naturalne place zabaw. Poradnik*, Warszawa 2014, s. 6.

kontrolowany przez dorosłych; w przestrzeni wyizolowanej ze świata dorosłych, by było bezpieczne – ale (jak wykazę dalej) i by świat dorosłych zabezpieczyć przed dziećmi.

2. Dlaczego orzeczenia sądów – przesłanki antropologiczne i socjolingwistyczne

Dawne akta sądowe i wszelka dokumentacja prawnicza mają ugruntowaną opinię nieprzecenionego źródła wiedzy o historii politycznej, społecznej i gospodarczej, o kulturze materialnej, niematerialnej i ludzkich relacjach swoich czasów. To nie tylko pamiętka stanowienia i stosowania prawa, ale przede wszystkim kronika życia codziennego i świadek mentalności. W sądach toczą się i są rozstrzygane spory – tam ujawnia się różnorodność poglądów, punktów widzenia, ludzkich dążeń, wartości i namiętności. Ze względu na specyfikę postępowania sądowego akta sądowe w warstwie faktograficznej uważane są za najbardziej wiarygodne, kompletne, w dodatku pozbawione filtrów cechujących inne źródła (literackie, kronikarskie, prywatne). Z tego powodu każde współczesne opracowanie i wydanie dawnych akt sądowych, zapisów notarialnych czy ksiąg fiskalnych jest interdyscyplinarnym wydarzeniem naukowym dużej rangi. Udostępnienie ich szerszemu gronu badaczy z różnych dziedzin otwiera możliwości lepszego poznania i zrozumienia świata, który często nie pozostawił po sobie innych materialnych śladów. Przykładem jest recepcja serii wydawniczej Pomniki Prawa Polskiego, kontynuującej prawie stuosiemdziesięcioletnią tradycję Starodawnych Prawa Polskiego Pomników. W 2019 roku seria wzbogaciła się o krytyczną edycję *Najdawniejszych ksiąg grodzkich krakowskich z lat 1406–1409*⁸. Sądy grodzkie, których akta udostępniono w tym nowym opracowaniu, rozpatrywały spory z zakresu prawa karnego i cywilnego. Zawarte w nich zapisy daleko wykraczają poza sprawy czysto prawnicze, choćby dlatego, że sądy rozpatrywały najczęściej sprawy na bieżąco, osądzając przyłapanych na gorącym uczynku. Dlatego akta sądowe to kopalnia wiedzy o obyczajach, systemie wartości, relacjach i sposobie myślenia również tych grup społecznych, które tradycyjnie – jak chłopci, dzieci, przedstawiciele marginesu społecznego czy kobiety – nie uczestniczyły w tworzeniu i przechowywaniu trwałych dóbr kultury, więc badanie ich świata jest trudne i przeważnie oparte jedynie na źródłach zapośredniczonych. Dzięki źródłom prawniczym powstawały w przeszłości takie publikacje, jak choćby Bronisława Geremka *Człowiek marginesu w średniowieczu*⁹, Izabeli Skierskiej

8 W. Filipczyk, M. Zdanek (wyd.), *Najdawniejsze księgi grodzkie krakowskie z lat 1406–1409*, Warszawa–Kraków 2019.

9 B. Geremek, *Człowiek marginesu w średniowieczu*, „Przegląd Historyczny”, 80 (1989), nr 4, s. 705–727.

*Święta „kobiece” w polskim średniowiecznym ustawodawstwie synodalnym*¹⁰ czy Artura Lisa *Małżeństwo i rodzina w Polsce piastowskiej – analiza historyczno-prawna*¹¹.

Osobną grupę naukowych opracowań na bazie dokumentów prawnych stanowią analizy językoznawcze i socjolingwistyczne. Do końca XX wieku język dawnych akt sądowych analizowany był głównie pod kątem terminologii prawniczej. Przyjmowano założenie, że jest to styl urzędowy i jako taki ma wartość badawczą jedynie dla historyków prawa i prawników. Nowe perspektywy dla badań otworzyła metodologia badań dyskursu. Bo choć dla tekstów prawniczych dominującą funkcją języka jest jego funkcja konatywna, bogactwo informacji zawartych w zapisach sądowych pozwala wnioskować również o nadawcy (funkcja emotywna): o zasobach jego świata zewnętrznego, o zasobach personalnych (wiedza, poglądy i wyobrażenia, reprezentacje społeczne). Okazuje się więc, że język źródeł prawniczych może być bogatym materiałem badawczym dla socjologów języka, badaczy kultury i antropologów. W tym nurcie z początkiem XXI wieku w Polsce pojawiają się wyspowe opracowania, jak Karoliny Lisczyk *Użycie rzeczownika ‘deprawacja’ jako źródło wiedzy o problemach dotyczących moralności*¹², prace Ireny Szczepankowskiej, w tym *Dyskurs prawny. Języki, teksty, konteksty*¹³ czy Mirosławy Siuciak *Archiwalne akta miejskie jako źródło badań historycznojęzykowych*¹⁴. Jednak ich znikoma liczba i ograniczona recepcja pozwalają postawić tezę, że wciąż jest to obszar naukowo niemal niespenetrowany.

Powyższe wprowadzenie odnosiło się do dawnego piśmiennictwa prawniczego. Analogicznie wartościową kategorię źródeł, ale – w odróżnieniu od sądowych akt dawnych – wciąż przez badaczy kultury niezauważoną, stanowią współczesne orzeczenia sądów. Tak jak akta dawne, również one są rzetelnym i bogatym źródłem interdyscyplinarnej wiedzy o swoich czasach.

Orzeczenie sądu jest rozstrzygnięciem sprawy w wyniku postępowania procesowego. Ma w Polsce pisemną formę i w rozumieniu prawa jest wyrokiem lub postanowieniem, któremu towarzyszy uzasadnienie. Artykuł 327 Kodeksu postępowania

10 I. Skierska, *Święta „kobiece” polskim średniowiecznym ustawodawstwie synodalnym*, w: *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Karlowskiej-Kamzowej*, red. A. Gašiorowski, Poznań 1999, s. 79–88.

11 A. Lis, *Małżeństwo i rodzina w Polsce piastowskiej – analiza historyczno-prawna*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, 2013, nr 23, s. 68–83.

12 K. Lisczyk, *Użycie rzeczownika ‘deprawacja’ jako źródło wiedzy o problemach dotyczących moralności*, „Prace Filologiczne”, 78 (2023), s. 181–198, <https://doi.org/10.32798/pf.958>.

13 I. Szczepankowska, *Dyskurs prawny. Języki, teksty, konteksty*, Białystok 2016.

14 M. Siuciak, *Archiwalne akta miejskie jako źródło badań historycznojęzykowych*, „Język Polski”, 97 (2017), nr 4, s. 68–77, <https://doi.org/10.31286/JP.97.4.8>.

cywilnego¹⁵ ustala schemat formalny uzasadnienia („wskazanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, obejmującej ustalenie faktów, które sąd uznał za udowodnione, dowodów, na których się oparł, i przyczyn, dla których innym dowodom odmówił wiarygodności i mocy dowodowej”). Ponieważ jego celem jest wyjaśnienie stronom ostatecznej decyzji sądu, uzasadnienie powinno być zrozumiałe i napisane językiem komunikatywnym dla odbiorcy bez wykształcenia prawniczego. Jak widać jednak już po wstępnej analizie dostępnego materiału, realizacja tego postulatu zależna jest od złożoności sprawy, kompetencji językowych autora i jego rozumienia idei „popularyzacji” prawniczego toku myślenia. Zauważalna niejednorodność stylistyczna uzasadnień, nawet w obrębie tekstów jednego autora, jest także konsekwencją wykorzystania w procesie tworzenia wcześniej zgromadzonej dokumentacji procesowej (w tym zeznań stron i ekspertyz). Można więc zaryzykować tezę, że uzasadnienia orzeczeń mają wielu autorów, a tym samym rozszerza się pole do badań z zastosowaniem teorii reprezentacji społecznych.

Bogactwo materiału do badań w obszarze współczesnych orzeczeń sądowych nie jest stanem danym na zawsze. Mimo iż „uzasadnienie wyroku sporządza się w sposób zwięzły” (art. 327, §2 K.p.c.), w chwili obecnej przeważnie są to opracowania obszernie: kilku-, kilkunasto- a nawet kilkusetstronicowe. Taka twórczość jest dla sądu czasochłonna i obciążająca, stąd dążenie do zdjęcia z sędziów tego ciężaru. Rozbudowane uzasadnienia orzeczeń wystawiają sędziów na publiczny osąd, niekoniecznie z powodów związanych z ich kompetencjami prawniczymi. Środowisko prawnicze samo zauważa niestaranność językową tych tekstów, nie do końca etyczne próby ułatwienia sobie pracy poprzez kopiowanie fragmentów innych uzasadnień (i konsekwencje prawne tego procederu), brak logiki i spójności większych tekstów wbrew idei transformacji wyroków z hermetycznego języka prawniczego na język zrozumiały dla przeciętnego odbiorcy. W ramach trwającej na ten temat dyskusji zrealizowano w latach 2016–2021 w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury interdyscyplinarny (również z udziałem językoznawców) projekt badawczy *W poszukiwaniu optymalnego modelu uzasadnienia orzeczenia sądu*¹⁶. W projekcie podjęto próbę wypracowania „uzasadnień modelowych”, które pomogłyby ułatwić proces tworzenia uzasadnień. Z tego powodu zaproponowano redukcję części historycznej orzeczeń, najbardziej war-

15 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 1550.

16 J. Konecki, *Sprawozdanie z konferencji podsumowującej projekt badawczy „W poszukiwaniu optymalnego modelu uzasadnienia orzeczenia sądowego”*. *Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Lublin 21–22 września 2021*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Quarterly of the National School of Judiciary and Public Prosecution”, 2021, z. 4(44), s. 163–167, <https://doi.org/10.53024/10.4.44.2021>.

tościowej dla badań socjolingwistycznych (stanowiska stron i dotychczasowy przebieg sporu, powstający głównie w oparciu o zeznania stron), uznając ją z punktu widzenia prawnego za mniej istotną lub nawet niekonieczną. W tym samym czasie, niezależnie, w Ministerstwie Sprawiedliwości opracowano formularze uzasadnień¹⁷. Formularze mają kształt tabeli i sugerują punktowy sposób organizacji tekstu. Wszystkim tym działaniom przyświecało dążenie do uproszczenia uzasadnień, co ma się przełożyć na usprawnienie pracy sądów. Jednak z perspektywy badacza kultury każda schematyzacja pozbawiająca tekst cech indywidualnych obniży w przyszłości wartość uzasadnienia orzeczenia jako językowego świadka życia społecznego.

3. Materiał badawczy

Na użytek tej pracy wykorzystane zostaną teksty zawarte w Portalu Orzeczeń Sądów Powszechnych (POSP) Ministerstwa Sprawiedliwości, który od roku 2013 jest elementem Biuletynu Informacji Publicznej. POSP pozwala przeszukiwać zawartość ze względu na właściwość sądów, słowa kluczowe, metryczkę sprawy (sygnatura, podstawa prawna, hasła tematyczne) i datę. Baza zawiera dynamicznie zmieniające się liczebnie i wybiórcze zasoby od roku 2011 (niektóre sądy zdecydowały się wprowadzić tam orzeczenia sprzed roku 2013, co przeważnie związane było z wciąż trwającym w niektórych sprawach postępowaniem odwoławczym). „Wybiórczość” zasobów jest skutkiem braku szczegółowych uregulowań co do zasad publikacji orzeczeń w POSP. O tym, które i w jakim czasie zostaną upublicznione w POSP (wprowadzanie ich do bazy nie musi oddawać chronologii ich powstawania), decydują sędziowie. Część orzeczeń zostaje wyłączona z jawności i nigdy nie pojawi się w POSP, niektóre, arbitralnie, sędziowie uznają za nieistotne z punktu widzenia walorów prawnych albo w dużej mierze dublujące wcześniej opublikowane i również nie będą podlegały publikacji w portalu. POSP jest jednak narzędziem integrującym na tyle dużą liczbę danych, że można go uznać za źródło trafne w badaniu reprezentacji społecznych, rzetelne, a przy tym niewymagające składania wniosku o dostęp, bezpłatne i pozwalające na podstawowe sortowanie wyników wyszukiwania.

POSP na chwilę obecną (czerwiec 2024) to baza niemal 430 tysięcy dokumentów. Z tego 988 to orzeczenia sądów zawierające frazę ‘plac zabaw’, dotyczące różnych obszarów prawa i rozstrzyganych w różnych instancjach w strukturze sądów powszechnych (tabela 1).

17 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2019 r. w sprawie wzorów formularzy uzasadnień wyroków oraz sposobu ich wypełniania: Dz. U. z 2019 r. poz. 2349.

Tabela 1. Podział ogólnej liczby orzeczeń udostępnianych w POSP zawierających frazę ‘plac zabaw’ ze względu na właściwość sądu

Orzeczenia z frazą ‘plac zabaw’ z podziałem na gałęzie prawa (odzwierciedlone w typie wydziału sądu)	Liczba orzeczeń	Liczba orzeczeń (%)
wydziały cywilne (w tym rodzinne i nieletnich)	627	63,4
wydziały karne	197	19,9
sądy pracy i wydziały ubezpieczeń społecznych	115	11,6
wydziały gospodarcze	49	4,9
SUMA	988	100

Źródło: opracowanie własne.

Dla uchwycenia w przyszłości ewentualnej dynamiki badanego zjawiska (koncepcja tych badań oparta jest przecież na założeniu, że czasy odciskają decydujące piętno na kulturze), podaję poniżej liczbę dokumentów branych w badaniu pod uwagę, z podziałem według roku wydania orzeczenia. Należy jednak zaznaczyć, że przewlekłość postępowania sądowego może znacznie opóźnić wydanie orzeczenia w stosunku do wydarzeń, których dotyczy rozstrzygnięcie. To oznacza, że niektóre orzeczenia należy czytać jako zapis z dalszej lub bliższej, ale jednak przeszłości. Również sama ich publikacja, o czym pisałam wyżej, nie przebiega według chronologii, co może skutkować pojawieniem się nowych, nieuwzględnionych tu orzeczeń, jeszcze przed lub po zakończeniu tego badania. Ponieważ nie są to dane w żadnym wypadku w liczbach bezwzględnych – rezygnuję na tę chwilę z wyjaśnienia różnic w liczebności orzeczeń w poszczególnych latach. Na chwilę obecną (czerwiec 2024) baza orzeczeń, w których występuje interesująca mnie fraza, z podziałem na lata wygląda następująco:

Tabela 2. Podział ogólnej liczby orzeczeń udostępnianych w POSP zawierających frazę ‘plac zabaw’ ze względu na rok wydania

Orzeczenia z frazą ‘plac zabaw’ z podziałem według roku wydania														
2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	suma
1	13	74	95	133	158	123	117	69	57	66	39	36	7	988

Źródło: opracowanie własne.

Niniejszy tekst, jako efekt krytycznego i wstępnego rozeznania w materiale badawczym, poddaje analizie jedynie 130 tekstów – najstarszych w układzie chronologicznym orzeczeń (2009–2014). Stanowią one nieco ponad 12% wszystkich zidentyfikowanych jako zawierające frazę ‘plac zabaw’, czyli w sposób domniemany odnoszących

się do przedmiotu badań. Tak niewielka próba nie da możliwości sformułowania ostatecznych uogólnień, ale umożliwi prognozowanie wartości badawczej całości zgromadzonych materiałów i przetestowanie narzędzi analizy dyskursu do badania orzeczeń sądowych w kierunku opisu reprezentacji społecznej dzieciństwa.

Ze względu na wymogi formalne publikacji, ograniczam też liczbę przywoływanych przykładów (cytatów), na których opieram swoje konstatacje, do jednego, najbardziej charakterystycznego w każdej kategorii.

4. Wyniki rekonesansu badawczego

W przebadanych orzeczeniach, w których pojawia się fraza ‘plac zabaw’, tylko w niespełna 7% przypadków nie stwierdzam związku z tematem badań: wyrażenie ‘plac’ + ‘zabaw’ występuje tam w innym znaczeniu, nie jako miejsce zabaw dedykowane dzieciom, lub jest przypadkową zbitką słów. W materiale składającym się z niemal tysiąca tekstów prognozuje to jedynie niewielki ubytek i jest skutkiem niedoskonałości przyjętego narzędzia selekcji.

Największą grupę tekstów branych pod uwagę w badaniu stanowią orzeczenia wydane w postępowaniach cywilnych i karnych. Prawo cywilne reguluje stosunki majątkowe i niemajątkowe między osobami. Prawo karne definiuje czyny zabronione i ich prawne konsekwencje. Intuicyjnie najciekawsze dla badacza kultury wydają się sprawy z zakresu prawa rodzinnego (cywilnego): dotyczące oceny jakości opieki nad dzieckiem; sprawy o przyznanie lub odebranie praw rodzicielskich; sprawy o alimenty; oraz – ze względu na specyfikę placu zabaw – sprawy z zakresu prawa ubezpieczeń (wypadki i ich konsekwencje). Przy bardziej wnikliwej analizie okazuje się jednak, że podział orzeczeń według gałęzi prawa nie jest najbardziej istotnym kryterium oceny wartości badawczej źródeł. Plac zabaw jest scenografią, rekwizytem lub nawet protezą relacji między dorosłymi a dziećmi, zarówno w sprawach o opiekę nad dzieckiem, jak i w sprawach z zakresu prawa pracy czy prawa gospodarczego. Wykorzystane tu teksty będą więc niżej traktowane jako równoprawne źródła, identyfikowane przez unikatową sygnaturę podaną po cytacie w nawiasie okrągłym. Sygnatura nadawana jest w procesie przyjęcia i rejestracji sprawy w sądzie, zawiera numer wydziału (liczba rzymska), rodzaj sprawy (symbol literowy), numer kolejny sprawy oraz dwie ostatnie cyfry roku.

Wszystkie cytaty poniżej przytaczane są dosłownie, z zachowaniem ich oryginalnej pisowni.

Z całości tego bogatego materiału prawnego, faktograficznego i językowego wyłania się pewien konstrukt społeczny, w bardziej ogólnej perspektywie składający się na

społeczną reprezentację dzieciństwa. Jak to ujął sąd, plac zabaw jest „istotną częścią dzieciństwa”¹⁸. Można ten fenomen opisać poprzez jego antonomiczne atrybuty.

‘Plac zabaw’ – atrybut: ‘troska’ *versus* ‘beztroska’ dorosłych

W większości przypadków, kiedy mowa o sprawowaniu opieki nad dzieckiem przez rodziców i innych dorosłych, ‘plac zabaw’ to *pars pro toto* rodzicielskiej troski:

Powódka podała, że śmierć ojca była dla niej życiową tragedią, bardzo negatywnie wpłynęło to na jej psychikę, miała wówczas 5 lat i w jednej chwili skończyło się jej beztroskie dzieciństwo, bowiem tęskniła za ojcem, za wyjściami na plac zabaw, na basen, na spacer do parku (zeznania retrospekcyjne powódki, która w chwili ich składania ma 15 lat)¹⁹.

W wielu zidentyfikowanych w materiale badawczym narracjach autobiograficznych wyjścia dziecka z ojcem na plac zabaw tworzą mit szczęśliwego dzieciństwa. Powtarzalność tego mitu pozwala sądzić, że ma on charakter generatywny. Martin Conway zauważa, że pamięć przechowuje tylko te wspomnienia, które służą do osiągnięcia długoterminowych celów. Wspomnienia nieodległe utrzymują wierność faktom, wspomnienia bardziej odległe organizowane są tak, by utrzymać ich spójność, często za cenę wierności faktom²⁰. Nie oznacza to konfabulacji, zwłaszcza w przypadku zeznań w sądzie, gdzie przed złożeniem zeznania świadek zostaje pouczony przez sąd o obowiązku zeznawania prawdy. Jest raczej świadectwem działania pamięci semantycznej, odwołującej się do skryptów i reprezentacji. Wyjścia z rodzicem na plac zabaw w pamięci autobiograficznej są częścią skryptu ‘szczęśliwe dzieciństwo’. Podobnie rzecz się ma w narracjach retrospektywnych osób trzecich. Pokazuje to, jak silnie plac zabaw wpisany jest w pejzaż społecznych wyobrażeń o dzieciństwie, i to bez względu na to, jak odległych wspomnień opowieść dotyczy:

Pomiędzy powodem, a jego zmarłym ojcem istniała silna więź emocjonalna. Spędzali ze sobą dużo czasu. Wychodzili wspólnie do znajomych, na wycieczki i spacer, na place zabaw (zeznania świadków w dwa lata po śmierci ojca w spra-

18 Postanowienie z uzasadnieniem SR dla m. st. Warszawy w Warszawie z dnia 16 marca 2017 r., VI Nsm 1762/15, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/154505250003012_VI_Nsm_001762_2015_Uz_2017-03-27_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/154505250003012_VI_Nsm_001762_2015_Uz_2017-03-27_001) [dostęp: 11.06.2024].

19 Wyrok z uzasadnieniem SO w Radomiu z dnia 28 grudnia 2016 r., I C 498/14, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/15301000000503_I_C_000498_2014_Uz_2016-12-28_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/15301000000503_I_C_000498_2014_Uz_2016-12-28_001) [dostęp: 11.06.2024].

20 P. Błaszczczyński, *Self-memory system Marina A. Conwaya: możliwości zastosowania modelu pamięci autobiograficznej do rozumienia zjawisk psychologii klinicznej*, „Polskie Forum Psychologiczne”, 22 (2017), nr 2, s. 277.

wie o ustalenie odszkodowania dla syna; wiek syna, na podstawie daty wydania orzeczenia o niepełnosprawności: nie mniej niż 22 lata)²¹.

Ale plac zabaw jest też scenerią dramatów, które w sądzie służą stronom do ilustracji nawzajem ich beztroski i nieodpowiedzialności. W tych historiach ‘miejsce szczęśliwości’ ma przez kontrast wyjaskrawiać winę dorosłego: matka wnosi do sądu o ograniczenie kontaktów ojca z synem i jako dowód przedstawia historię wypadku na placu zabaw, na którym dziecko przebywało z ojcem²²; inna matka domaga się odszkodowania od właściciela psa, który na terenie placu zabaw ugryzł jej córkę²³; rodzice chłopca, któremu inne dziecko podczas zabawy uszkodziło ząb, wnoszą o uznanie winy rodziców sprawcy „na zasadzie art. 427 k.c., bowiem nie wykazali, że uczynili zadość swojemu obowiązkowi nadzoru nad synem”²⁴, choć – jak zauważa sąd – sami nie wywiązali się z tego obowiązku. Mimo że w praktyce miejsce tych wydarzeń nie ma znaczenia dla ich przebiegu – dla zeznających strony fakt, że stało się to na placu zabaw – jest szczególnie wymowną i znaczącą okolicznością.

‘Plac zabaw’ – atrybut: ‘uspołecznienie’ *versus* ‘izolacja’

‘Plac zabaw’ to przestrzeń nie tylko relacji dorosły–dziecko, ale także dziecko–inne dzieci. W pojęciu ‘plac zabaw’ kondensują się długie opowieści o potrzebach społecznych dziecka, ich zaspokojeniu (lub nie), związanych z tym emocjach. W sprawach o odszkodowanie, jedno krótkie „nie mogła korzystać z placu zabaw” jest ekwiwalentem rozbudowanych opisów szkód fizycznych i psychicznych wypadku:

Powódka w wyniku wypadku doznała rany tłuczony głowy i przez okres 5 dni przebywała w szpitalu gdzie zszyto ranę, podawano jej kroplówkę a przez okres 3 tygodni miała założony opatrunek. Nie mogła korzystać z kąpieli ani bawić się na placu zabaw²⁵.

- 21 Wyrok z uzasadnieniem SO we Wrocławiu z dnia 25 października 2013 r., I C 650/12, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001) [dostęp: 11.06.2024].
- 22 Postanowienie z uzasadnieniem SR dla m. st. Warszawy w Warszawie z dnia 16 marca 2017 r., VI Nsm 1762/15.
- 23 Wyrok z uzasadnieniem SO we Wrocławiu z dnia 25 października 2013 r., I Ca 145/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001) [dostęp: 11.06.2024].
- 24 Wyrok z uzasadnieniem SO w Ostrołęce z dnia 20 grudnia 2013 r., I Ca 440/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155025000000503_I_Ca_000440_2013_Uz_2013-12-20_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155025000000503_I_Ca_000440_2013_Uz_2013-12-20_001) [dostęp: 11.06.2024].
- 25 Wyrok z uzasadnieniem SO w Legnicy z dnia 18 lipca 2013, II Ca 280/13, [https://orzeczenia.lagnica.so.gov.pl/content/\\$N/155010000001003_II_Ca_000280_2013_Uz_2013-07-18_001](https://orzeczenia.lagnica.so.gov.pl/content/$N/155010000001003_II_Ca_000280_2013_Uz_2013-07-18_001) [dostęp: 11.06.2024].

Jednocześnie dorośli zabiegają, by plac zabaw był przestrzenią osobną. Granicą między przestrzenią poświęconą dzieciom a resztą świata jest płot. Czasem – co deweloper podkreśla jako zaletę rozwiązania – plac zabaw sytuowany jest w taki sposób, by nie przynależał do przestrzeni wspólnej (choć zgodnie z prawem zalicza się go do „części wspólnych” nieruchomości): „Plac zabaw dla dzieci wybudowany został nie na terenie osiedla, lecz w jego bezpośredniej bliskości tuż przy granicy działki z osobnym wejściem”²⁶.

W październiku 2023 roku znowelizowano art. 40 rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Grodzenie placu zabaw stało się obowiązkowe:

Art. 40. 5. Plac zabaw dla dzieci powinien być ogrodzony. 6. Ogrodzenie placu zabaw dla dzieci od strony drogi, ulicy, parkingu lub ciągu pieszo-jezdnego wykonuje się z materiałów i w sposób zapewniający bezpieczeństwo ludziom i zwierzętom. Ogrodzenie to posiada: 1) wysokość nie mniejszą niż 1,0 m; 2) furtkę o szerokości co najmniej 1,2 m nieutrudniającą dostępu osobom ze szczególnymi potrzebami.

W praktyce, jak dowodzi analiza orzeczeń, rola płotu jako „zapewniającego bezpieczeństwo”, „nieutrudniającego” i jednocześnie „utrudniającego” dostęp jest iluzoryczna, czego dowodzą przykłady poniżej:

W dniu 19 czerwca 2010 r. licząca niespełna 8 lat powódka wraz ze swoją siostrą bliźniaczką J. oraz 11 - letnim bratem S. udali się na plac zabaw [...]. Dzieci bawiły się w berka, biegnąc po placu zabaw. W pewnej chwili powódka potknęła się o granitowy krawężnik wystający ponad otaczające go podłoże i uderzając głową o otwartą do wewnątrz furtkę, upadła²⁷.

Ogrodzenie placu zabaw nie zatrzymuje też na zewnątrz osób niepożądanych:

Oskarżeni pojechali razem na plac zabaw w P., gdzie wysiedli z samochodu i wspólnie spożywali wino domowej roboty²⁸.

[Pozwany] stosując bezpośrednio wobec tego małoletniego przemoc fizyczną, pozbawił go wolności, a następnie wbrew woli osób powołanych do opieki wprowadził go z placu zabaw znajdującą się przed miejscem zamieszkania²⁹.

26 Wyrok z uzasadnieniem SR Wrocław Śródmieście we Wrocławiu z dnia 28 marca 2014 r., IX C 1053/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155025500004503_IX_C_001053_2013_Uz_2014-03-28_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155025500004503_IX_C_001053_2013_Uz_2014-03-28_001) [dostęp: 11.06.2024].

27 Wyrok z uzasadnieniem SO w Szczecinie z dnia 23 grudnia 2013 r., II Ca 355/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155515000001003_II_Ca_000355_2013_Uz_2013-12-23_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155515000001003_II_Ca_000355_2013_Uz_2013-12-23_001) [dostęp: 11.06.2024].

28 Wyrok z uzasadnieniem SO w Świdnicy z dnia 1 kwietnia 2014 r., III K 202/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155020000001506_III_K_000202_2013_Uz_2014-04-01_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155020000001506_III_K_000202_2013_Uz_2014-04-01_002) [dostęp: 11.06.2024].

29 Wyrok SO w Szczecinie z 14 października 2014 r., II Ca 120/14, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155515000001003_II_Ca_000120_2014_Uz_2014-10-14_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155515000001003_II_Ca_000120_2014_Uz_2014-10-14_001) [dostęp: 11.06.2024].

Płot nie chroni, ale ma silne konotacje symboliczne: dzieli, ogranicza i zamyka znajdujących się wewnątrz:

Pozwana podnosiła, iż główną przyczyną postawienia płotku było bezpieczeństwo bawiących się dzieci. [Tymczasem] z zeznań stron wynika, iż jedna z właścielek mieszkania parterowego (pani B. M.) nie życzy sobie, by dzieci biegały pod jej oknami. Zdawać się zatem może, iż jej intencją było właśnie odgrodenie się od dzieci³⁰.

‘Plac zabaw’ – atrybut: ‘bezpieczeństwo’ *versus* ‘niebezpieczeństwo’

Idea zabawy w kontrolowanym środowisku placu zabaw zasadza się na przekonaniu, że dorośli są w stanie stworzyć warunki, które ograniczą albo nawet wykluczą ryzyko wypadku. Wrażenie to może potęgować fakt, że organizacja i wykonanie placu zabaw obwarowane jest licznymi przepisami. Wśród analizowanych orzeczeń dużą grupę stanowią wyroki i postanowienia w sprawach o niespektowanie tych wyśrubowanych norm przez firmy, którym zlecono wykonanie placów zabaw. Zawsze w tle pojawia się kryterium bezpieczeństwa:

Mimo wielokrotnie podejmowanych przez powódkę prób ugodowego rozwiązania sytuacji strona pozwana nie wywiązała się z zawartego porozumienia. Do dnia dzisiejszego nie został jej udostępniony teren zastępczy wraz z placem zabaw dla dzieci, który by spełniał wymogi bezpieczeństwa. Wskazany przez stronę pozwaną teren pod zastępczy plac zabaw jest w rzeczywistości drogą pożarową. Ponadto teren gdzie miały być usadowione urządzenia placu zabaw, stanowi miejsce zawracania pojazdów³¹.

Normy bezpieczeństwa ustanawia prawo, ale źródłem prawa jest społeczny konsensus co do tego, co jest korzystne, dobre, pożądane. Dlatego kwestie bezpieczeństwa w orzeczeniach sądowych można czytać nie tylko jako odniesienie do istniejących przepisów, ale bardziej jako realizację społecznych reprezentacji. Jak prawo sprzęga się z reprezentacjami społecznymi, wyraziście ilustruje literatura poradnikowa. Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów utrzymuje dedykowaną placom zabaw stronę internetową z informacjami dla opiekunów dzieci i zarządców placów zabaw. Strona zachęca rodziców do egzekwowania odpowiedzialności właściciela i zgłaszania „niebezpiecznych placów zabaw”: „Znajdź informację, kto odpowiada za bezpieczeństwo

30 Wyrok z uzasadnieniem SO w Warszawie z dnia 17 lipca 2014 r., I C 710/12, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/15450500000303_I_C_000710_2012_Uz_2014-07-17_003](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/15450500000303_I_C_000710_2012_Uz_2014-07-17_003) [dostęp: 11.06.2024].

31 Wyrok z uzasadnieniem SR w Jeleniej Górze z dnia 20 sierpnia 2013 r., I C 1345/12, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155005100000503_I_C_001345_2012_Uz_2013-08-20_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155005100000503_I_C_001345_2012_Uz_2013-08-20_001) [dostęp: 11.06.2024].

tego miejsca. Może to być np. gmina, przedszkole, wspólnota mieszkaniowa czy osoba prywatna. „Bezpieczeństwo miejsca”, „niebezpieczny plac zabaw” – język tworzy fakty społeczne, w tym wypadku przenosi odpowiedzialność za dziecko z rodzica na otoczenie. Tu omawiane orzeczenia sądowe dają powody do bardziej wnikliwego przyjrzenia się konstruktowi społecznemu rodzicielstwa pozostającemu – podobnie jak plac zabaw – w ścisłym związku z reprezentacją społeczną dzieciństwa. Na użytek tej wstępnej analizy problem może zostać zasygnalizowany poprzez zestawienie orzeczeń sądu w trzech podobnych przypadkach uszkodzenia ciała podczas zabawy na placu zabaw.

Pierwsza dotyczy wypadku 7-latka. Powódką jest matka, pozwanym ojciec, który nie zapewnił synowi odpowiedniej opieki na placu zabaw (matka „informowała Sąd o niepokojących jej zdaniem okolicznościach, które miałyby wskazywać, iż ojciec małoletniego źle opiekował się dzieckiem”), na skutek czego syn, uderzony huśtawką, stracił ząb. Sąd usprawiedliwił ojca:

Odnosząc się zaś do zastrzeżeń wnioskodawczyni w zakresie opieki sprawowanej przez uczestnika postępowania nad małoletnim synem [...] wskazać należy, iż nawet posiadające wszystkie niezbędne atesty i zabezpieczenia place zabaw nie zapewnią całkowitej pewności, że dziecko w czasie zabawy, np. nie uderzy się zjeżdżając na zjeżdżalni czy też podczas zabawy na huśtawce³².

Inną miarą sądy mierzą odpowiedzialność nauczycieli za analogiczny wypadek, któremu uległ 12-latek korzystający, wbrew zakazowi szkoły, z huśtawki znajdującej się na szkolnym placu zabaw. Nauczyciele zostali uznani za winnych zdarzenia, a ich pracodawca – gmina, zobowiązana do zapłaty odszkodowania:

Powód usiadł na siedlisku huśtawki – natomiast jego koledzy z klasy T. M. i T. P. rozhuśtali powoda, za jego zgodą, na huśtawce na znaczną ale nie maksymalną wysokość. Kiedy powód zażądał, aby przestali go bujać, uczynili to. Jednak z nieznanых przyczyn powód wysunął się z siedliska i spadł na ziemię uderzając głową o podłogę. Doznał urazu – na prawej części twarzy doszło do widocznego otarcia naskórka. [...] Dzieci często huśtały się na przedmiotowej huśtawce pomimo, iż na lekcji wychowawczej uzyskały informację, że nie wolno bez nadzoru przebywać na placu zabaw znajdującym się z tyłu szkoły. [...] D. U. w chwili zdarzenia miał 12 lat. [...] Gdyby nauczyciel był przy uczniach, zapewne zauważyłby niewłaściwy sposób korzystania z huśtawki i zwróciłby uwagę chłopców na nieprawidłową zabawę³³.

Jeszcze inne jest podejście sądu do podobnego zdarzenia, którego ofiarą jest dorosły. W kompleksie rozrywkowym dochodzi do wypadku z uszkodzeniem ciała. Poszko-

32 Postanowienie z uzasadnieniem SR dla m. st. Warszawy w Warszawie z dnia 16 marca 2017 r., VI Nsm 1762/15.

33 Wyrok z uzasadnieniem Sąd Okręgowy w Kielcach z 14 maja 2013, II Ca 335/13, [https://orzeczenia.kielce.so.gov.pl/content/\\$N/152005000001003_II_Ca_000335_2013_Uz_2013-05-14_001](https://orzeczenia.kielce.so.gov.pl/content/$N/152005000001003_II_Ca_000335_2013_Uz_2013-05-14_001) [dostęp: 11.06.2024].

dowany wnosi sprawę do sądu o ustalenie odpowiedzialności właściciela miejsca. Sąd oddał pozew, stwierdzając:

Trzeba mieć na uwadze, że inny miernik staranności w tym zakresie [bezpieczeństwa – przyp. A.P.] musi być stosowany np. na placu zabaw dla dzieci, na boisku szkolnym, a inny na polu paintballowym, na którym osoby pełnoletnie (zazwyczaj mężczyźni) po prostu, mówiąc kolokwialnie, bawią się »w wojnę«³⁴.

Dalej sąd rozwija interpretację wolności człowieka do podejmowania zachowań ryzykownych:

Na własne ryzyko działa ten, kto bez wyraźnej potrzeby naraża się świadomie na znane sobie niebezpieczeństwo (A. Rzetecka-Gil, Komentarz do art. 415 k.c., System Informacji Prawnej Lex-Omega)³⁵.

Kategoria ‘bezpieczeństwo’ wyraźnie i wielopłaszczyznowo związana jest z reprezentacją społeczną dzieciństwa. Dobrze różnicuje dziecko od dorosłych jako niesamodzielnego, zależnego i pozbawionego „świadomości” uczestnika sytuacji społecznych.

‘Plac zabaw’ – atrybut: ‘cenny’ *versus* ‘kosztowny’

Wśród badanych spraw liczne dotyczą niewywiązania się dewelopera z warunków umowy, która stanowiła, że mieszkania będą miały dostęp do placu zabaw. Jednak najbardziej wyraziście rolę placu zabaw jako czynnika wysoko cenionego i znaczącego w podejmowaniu decyzji dorosłych pokazuje sprawa z powództwa małżeństwa, które wykupiło w biurze turystycznym

udział w imprezie turystycznej dla dwóch osób dorosłych oraz dwójki dzieci w wieku 2,5 roku i 1 rok [...]. Po przyjeździe rodziny na miejsce okazało się, że warunki pobytu nie odpowiadają uzgodnionym warunkom zawartym w treści oferty i umowy, wskutek czego urlop był zmarnowany³⁶.

Zakończyło się to złożeniem pozwu.

[Powód] wymienił szereg niezgodności pomiędzy prezentowaną w katalogu oraz podczas rozmowy z pracownikiem biura podróży ofertą, a rzeczywistymi warunkami wypoczynku w hotelu. [...] W hotelu nie było parku przygód dla dzieci.

34 Wyrok z uzasadnieniem SR w Lubinie z dnia 4 października 2012 r., I C 821/11, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155010200000503_I_C_000821_2011_Uz_2012-10-04_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155010200000503_I_C_000821_2011_Uz_2012-10-04_001) [dostęp: 11.06.2024].

35 Wyrok z uzasadnieniem SR w Lubinie z dnia 4 października 2012 r., I C 821/11.

36 Wyrok z uzasadnieniem SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2014 r., I C 3058/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/154505300000503_I_C_003058_2013_Uz_2014-04-16_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/154505300000503_I_C_003058_2013_Uz_2014-04-16_001) [dostęp: 11.06.2024].

Na jego terenie znajdował się brodzik dla dzieci, który nie posiadał jednak infrastruktury służącej ich rozrywce³⁷.

To, co ‘cenne’, niepostrzeżenie i w sposób niezamierzony może stać się ‘kosztowne’. Dzieciństwo w dyskursie publicznym często jest skojarzone z kosztami. Konstruktywny społeczny ‘kosztowności dzieciństwa’ paradoksalnie karmi się prodemograficznymi działaniami polityków (wprowadzanie kolejnych świadczeń na rzecz rodzin utrwala przekonanie o tym, że dzieci są drogie) i mediów (obliczenia, ile ‘kosztuje’ dziecko). Argument cenne/kosztowne jest też często podnoszony w sprawach o alimenty. Choć place zabaw są powszechnie dostępne i darmowe, w zeznaniach rodziców znajdują się po stronie kosztów utrzymania dziecka:

W uzasadnieniu [ojciec] wskazał, iż dobrowolnie łoży na utrzymanie powoda kwoty 400 złotych miesięcznie oraz aktywnie uczestniczy w zaspokajaniu jego potrzeb poprzez zakup odzieży, obuwia, zabawek, żywności oraz wyjazdów do O. do kina i placu zabaw³⁸.

Wśród badanych orzeczeń sądów znaczącą grupę stanowią rozstrzygnięcia sporów o koszt budowy placu zabaw, niewykonany mimo zapłaty albo wykonany niezgodnie z umową:

W trakcie trwania umowy pozwany dokonał nakładów na przedmiot dzierżawy w postaci: [budowy] placu zabaw dla dzieci, które to nakłady miałyby go zwalniać z niektórych opłat wymaganych przez właściciela³⁹.

W wielu sprawach stroną sporu jest jednostka samorządu terytorialnego, która reprezentuje ogół mieszkańców i w ich imieniu finansuje budowę, renowację i utrzymanie istniejących placów zabaw. Wydawanie wspólnych środków prowokuje szczególne emocje. Place zabaw finansowane są również przez tych, którzy dzieci nie mają, co czasem czyni plac zabaw przedmiotem społecznych konfliktów: „Jak ustalił Sąd Rejonowy pozwany nie korzysta z działki gruntu nr [...]. Pozwany ma 71 lat, nie korzysta z placu

37 Wyrok z uzasadnieniem SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2014 r., I C 3058/13.

38 Wyrok z uzasadnieniem SO w Olsztynie z dnia 18 października 2013 r., VI RCa 213/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/15051500003009_VI_RCa_000213_2013_Uz_2013-11-05_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/15051500003009_VI_RCa_000213_2013_Uz_2013-11-05_001) [dostęp: 11.06.2024].

39 Wyrok z uzasadnieniem SR Wrocław Krzyki we Wrocławiu z dnia 29 maja 2013 r., I C 926/11, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155025450000503_I_C_000926_2011_Uz_2013-05-29_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155025450000503_I_C_000926_2011_Uz_2013-05-29_001) [dostęp: 11.06.2024].

zabaw”, w związku z tym – jak postanawia sąd – spółdzielnia nie może w tej konkretnej sytuacji pobierać od niego opłat na jego utrzymanie⁴⁰.

‘Plac zabaw’ – atrybut: ‘upragniony’ versus ‘uciążliwy’

Place zabaw są przedmiotem sporów, których nie da się zrozumieć bez zrozumienia zmian w pozycji społecznej rodzica. W świecie bez dzieci afirmuje się rodzicielstwo i dzieciństwo, co ma zachęcić rodziny do posiadania potomstwa. Przejawem tej afirmacji jest odwrócenie proporcji między liczbą dzieci a ich reprezentacją w sferze publicznej. Im dzieci mniej, tym więcej udogodnień dla dzieci i rodziców, wyrażających się w świadczeniach społecznych, przywilejach fiskalnych i organizacji przestrzeni. Im mniej dzieci, tym więcej placów zabaw. Interes dzieci i rodziców, pojmowany jako dobro społeczne, często przeważa nad interesem innych, choćby inni byli większością. W orzeczeniach „rodzice przeciw wspólnocie” z zasady sąd staje po stronie rodziców. Przykład:

Na nieruchomości, w której znajdują się lokale, oprócz dawnych mieszkańców, którzy większości wypadku już są na dzień dzisiejszy osobami w zaawansowanym wieku, wprowadziło się kilka młodych rodzin, które mają dzieci, dzieci jest sześćoro, w wieku od 6 do 12, 13 lat. W okresie, kiedy jest to możliwe, dzieci wychodziły przed blok i grały w piłkę na wymienionym terenie zielonym. Tego rodzaju zachowanie dzieci spotkało się z oburzeniem części właścicieli lokalu, tych starszych głównie pań, które twierdziły, że gra w piłkę kilkoro dzieci uniemożliwia im wypoczynek oraz, że powoduje dewastację nieruchomości. Istotnie w obszarze trawników, znajdujących się na terenie rekreacyjnym są miejsca, które są zadeptane poprzez chodzenie po nich ludzi, a także niewątpliwie grę w piłkę. Jednocześnie jedna ze ścian bloku jest nieco zabrudzona, ponieważ dzieci także grały w piłkę w ten sposób, że odbijały ją od bloku budynku⁴¹.

Wspólnota, większością głosów podjęła uchwałę o zakazie gry w piłkę. Sędzia uchwałę uchylił, uzasadniając:

Nie może być tak, że grupa młodych rodzin jest zdominowana przez osoby starsze, które chcą sobie tylko z okien oglądać tereny zielone i uważają, że teren rekreacyjny to teren tylko i wyłącznie do pielęgnowania nasadzeń zielonych⁴².

40 Wyrok z uzasadnieniem SO w Olsztynie z dnia 5 grudnia 2013 r., IX Ca 602/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/150515000004503_IX_Ca_000602_2013_Uz_2013-12-05_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/150515000004503_IX_Ca_000602_2013_Uz_2013-12-05_002) [dostęp: 11.06.2024].

41 Wyrok SO w Łodzi z dnia 11 grudnia 2014 r., II C 1753/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/152510000001003_II_C_001753_2013_Uz_2014-12-11_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/152510000001003_II_C_001753_2013_Uz_2014-12-11_002) [dostęp: 11.06.2024].

42 Wyrok SO w Łodzi z dnia 11 grudnia 2014 r., II C 1753/13.

Uciążliwość sąsiedztwa placu zabaw nie wynika jedynie z hałasu i zniszczeń, których dokonują dzieci. W badanej próbie orzeczeń znalazły swoją reprezentację takie, w których powód skarży się na inne, niezgodne z zamierzonymi, funkcje placu zabaw:

Posesja R. C. graniczyła od strony sadu z placem zabaw i boiskiem przy Urzędzie Gminy w bliskim sąsiedztwie przedmiotowej nieruchomości często organizowane były różne imprezy masowe, których uczestnicy po nocnych zabawach załatwiali swoje potrzeby fizjologiczne w pobliżu ogrodzenia⁴³.

Place zabaw, jako skupiska dzieci w różnym wieku, znajdują się w obszarze zainteresowania przestępców, a w czasie, kiedy nie ma tam dzieci ze względu na porę dnia lub roku, stają się wygodną przystanią dla marginesu społecznego:

W sierpniu 2011 roku w J. na terenie placu zabaw przy ul. [...], działając w celu osiągnięcia korzyści majątkowej wbrew przepisom ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, udzielił małoletniej Ż. L. środka odurzającego w postaci suszonego ziela konopi, tzw. „marihuany” w ilości około 1,0 grama netto za kwotę 30 złotych⁴⁴.

W okresie od marca do kwietnia 2012 r. we W., w P. [...] przy ul. [...], w obrębie placu zabaw, działając wspólnie i w porozumieniu oraz z ustaloną nieletnią, używając przemocy w postaci bicia i kopania, dokonali kradzieży czapki nieustalonej wartości oraz pieniędzy w nieustalonej kwocie na szkodę dwóch nieustalonych mężczyzn⁴⁵.

Konkluzje

Orzeczenia sądów są bogatym i nieprzebadanym materiałem dla badacza kultury współczesnej, zwłaszcza dla badań z pogranicza pedagogiki, antropologii i socjologii języka. Wstępny rekonesans potwierdził intuicję, że już na podstawie niewielkiej próby z ogromnego korpusu dostępnych publicznie orzeczeń sądowych teza o placu zabaw jako składowej reprezentacji społecznej dzieciństwa rysuje się obiecująco i może zostać bogato udokumentowana. Potwierdziła się wysoka wartość poznawcza tych tekstów.

43 Wyrok z uzasadnieniem SR w Środzie Śląskiej z dnia 31 lipca 2013 r., II K 375/12, https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/zabaw/155025250001006_II_K_000375_2012_Uz_2013-09-09_001 [dostęp: 11.06.2024].

44 Wyrok z uzasadnieniem SA we Wrocławiu z dnia 4 września 2013 r., II AKa 247/13, https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/zabaw/155000000001006_II_AKa_000247_2013_Uz_2013-09-04_001 [dostęp: 11.06.2024].

45 Wyrok z uzasadnieniem SA w Warszawie z dnia 18 grudnia 2013 r., II AKa 337/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/154500000001006_II_AKa_000337_2013_Uz_2013-12-18_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/154500000001006_II_AKa_000337_2013_Uz_2013-12-18_001) [dostęp: 11.06.2024].

Sam plac zabaw jawi się w badanych dokumentach jako *pars pro toto* dzieciństwa, zarówno kiedy jest składową skrypty 'miejsce szczęśliwości', jak i wtedy, gdy staje się przedmiotem konfliktów międzyludzkich. Fenomen placu zabaw pozwala dorosłym wyrażać i nazywać przeciwstawne uczucia, których wyrażanie wprost wobec dzieci objęte jest społecznymi restrykcjami. Jak wykazało badanie, język orzeczeń sądowych oddaje ambiwalencję, którą dorośli przeżywają wobec dzieci: plac zabaw jest w nich wyrazem troski o dzieci i jednocześnie usprawiedliwieniem pragnienia wyzbycia się tej troski, przestrzelenia uspołecznienia dziecka – i jednocześnie jego izolacji, narzędziem zapewnienia dzieciom i dorosłym wzajemnego bezpieczeństwa i źródłem nowych zagrożeń, wartością i kosztem, darem i nieakceptowalnym ciężarem. Funkcją struktur społecznych i kulturowych, celów i wartości (wyrażanych w postaci reprezentacji społecznych) jest zapewnienie stanu przewidywalności i stabilności. Jak wykazano, w stosunku do 'placu zabaw' (składowej reprezentacji społecznej dzieciństwa) daje się zaobserwować wyraziste rozszczępienie aksjologiczne. Prowadzi to do wytworzenia społecznych lęków, a w poczuciu niepewności nie podejmuje się znaczących decyzji, również o posiadaniu dzieci. Związek społecznych przekonań na temat dzieciństwa z demografią wymaga dalszych badań, jednak na podstawie dokonanego wyżej wstępnego rozeznania można zaryzykować tezę o jego anomicznych uwarunkowaniach (w rozumieniu R. K. Mertona)⁴⁶.

References/Bibliografia

ŹRÓDŁA

Filipczyk W., Zdanek M. (wyd.), *Najdawniejsze księgi grodzkie krakowskie z lat 1406–1409*, Warszawa–Kraków 2019.

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z dnia 7 lipca 2023 r., poz. 1550.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 listopada 2019 r. w sprawie wzorów formularzy uzasadnień wyroków oraz sposobu ich wypełniania: Dz. U. z 2019 r. poz. 2349.

ORZECZNICTWO

Postanowienie z uzasadnieniem SR dla m. st. Warszawy w Warszawie z dnia 16 marca 2017 r., VI Nsm 1762/15, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/154505250003012_VI_Nsm_001762_2015_Uz_2017-03-27_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/154505250003012_VI_Nsm_001762_2015_Uz_2017-03-27_001) [dostęp: 11.06.2024].

46 K.R., Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, tłum. E.T. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, wyd. 2, Warszawa 2002.

- Wyrok SO w Łodzi z dnia 11 grudnia 2014 r., II C 1753/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/152510000001003_II_C_001753_2013_Uz_2014-12-11_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/152510000001003_II_C_001753_2013_Uz_2014-12-11_002) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok SO w Szczecinie z 14 października 2014 r., II Ca 120/14, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155515000001003_II_Ca_000120_2014_Uz_2014-10-14_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155515000001003_II_Ca_000120_2014_Uz_2014-10-14_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SA w Warszawie z dnia 18 grudnia 2013 r., II AKa 337/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/154500000001006_II_AKa_000337_2013_Uz_2013-12-18_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/154500000001006_II_AKa_000337_2013_Uz_2013-12-18_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SA we Wrocławiu z dnia 4 września 2013 r., II AKa 247/13, https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/zabaw/155000000001006_II_AKa_000247_2013_Uz_2013-09-04_001 [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Kielcach z dnia 14 maja 2013 r., II Ca 335/13, [https://orzeczenia.kielce.so.gov.pl/content/\\$N/152005000001003_II_Ca_000335_2013_Uz_2013-05-14_001](https://orzeczenia.kielce.so.gov.pl/content/$N/152005000001003_II_Ca_000335_2013_Uz_2013-05-14_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Legnicy z dnia 18 lipca 2013, II Ca 280/13, [https://orzeczenia.legnica.so.gov.pl/content/\\$N/155010000001003_II_Ca_000280_2013_Uz_2013-07-18_001](https://orzeczenia.legnica.so.gov.pl/content/$N/155010000001003_II_Ca_000280_2013_Uz_2013-07-18_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Olsztynie z dnia 18 października 2013 r., VI RCa 213/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/150515000003009_VI_RCa_000213_2013_Uz_2013-11-05_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/150515000003009_VI_RCa_000213_2013_Uz_2013-11-05_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Olsztynie z dnia 5 grudnia 2013 r., IX Ca 602/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/150515000004503_IX_Ca_000602_2013_Uz_2013-12-05_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/150515000004503_IX_Ca_000602_2013_Uz_2013-12-05_002) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Ostrołęce z dnia 20 grudnia 2013 r., I Ca 440/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/150525000000503_I_Ca_000440_2013_Uz_2013-12-20_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/150525000000503_I_Ca_000440_2013_Uz_2013-12-20_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Radomiu z dnia 28 grudnia 2016 r., I C 498/14, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/153010000000503_I_C_000498_2014_Uz_2016-12-28_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/153010000000503_I_C_000498_2014_Uz_2016-12-28_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Szczecinie z dnia 23 grudnia 2013 r., II Ca 355/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155515000001003_II_Ca_000355_2013_Uz_2013-12-23_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155515000001003_II_Ca_000355_2013_Uz_2013-12-23_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Świdnicy z dnia 1 kwietnia 2014 r., III K 202/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155020000001506_III_K_000202_2013_Uz_2014-04-01_002](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155020000001506_III_K_000202_2013_Uz_2014-04-01_002) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO w Warszawie z dnia 17 lipca 2014 r., I C 710/12, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/154505000000303_I_C_000710_2012_Uz_2014-07-17_003](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/154505000000303_I_C_000710_2012_Uz_2014-07-17_003) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO we Wrocławiu z dnia 25 października 2013 r., I C 650/12, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SO we Wrocławiu z dnia 25 października 2013 r., I Ca 145/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155025000000503_I_C_000650_2012_Uz_2013-11-12_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 16 kwietnia 2014 r., I C 3058/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/154505300000503_I_C_003058_2013_Uz_2014-04-16_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/154505300000503_I_C_003058_2013_Uz_2014-04-16_001) [dostęp: 11.06.2024].

- Wyrok z uzasadnieniem SR w Jeleniej Górze z dnia 20 sierpnia 2013 r., I C 1345/12, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155005100000503_I_C_001345_2012_Uz_2013-08-20_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155005100000503_I_C_001345_2012_Uz_2013-08-20_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SR w Lubinie z dnia 4 października 2012 r., I C 821/11, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155010200000503_I_C_000821_2011_Uz_2012-10-04_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155010200000503_I_C_000821_2011_Uz_2012-10-04_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SR w Środzie Śląskiej z dnia 31 lipca 2013 r., II K 375/12, https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/zabaw/155025250001006_II_K_000375_2012_Uz_2013-09-09_001 [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SR Wrocław Krzyki we Wrocławiu z dnia 29 maja 2013 r., I C 926/11, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155025450000503_I_C_000926_2011_Uz_2013-05-29_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155025450000503_I_C_000926_2011_Uz_2013-05-29_001) [dostęp: 11.06.2024].
- Wyrok z uzasadnieniem SR Wrocław Śródmieście we Wrocławiu z dnia 28 marca 2014 r., IX C 1053/13, [https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/155025500004503_IX_C_001053_2013_Uz_2014-03-28_001](https://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/155025500004503_IX_C_001053_2013_Uz_2014-03-28_001) [dostęp: 11.06.2024].

OPRACOWANIA

- Ariès P., *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w czasach ancien régime'u*, tłum. M. Ochab, wyd. 2, Warszawa 2010.
- Błaszczyczyński P., *Self-memory system Marina A. Conwaya: możliwości zastosowania modelu pamięci autobiograficznej do rozumienia zjawisk psychologii klinicznej*, „Polskie Forum Psychologiczne”, 22 (2017), nr 2, s. 275–291.
- Geremek B., *Człowiek marginesu w średniowieczu*, „Przegląd Historyczny”, 80 (1989), z. 4, s. 705–727.
- Konecki J., *Sprawozdanie z konferencji podsumowującej projekt badawczy „W poszukiwaniu optymalnego modelu uzasadnienia orzeczenia sądowego”*. Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Lublin 21–22 września 2021, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Quarterly of the National School of Judiciary and Public Prosecution”, 44 (2021), z. 4, s. 163–167, <https://doi.org/10.53024/10.4.44.2021>.
- Kosmala M., Happach M., Bobrowski S., *Naturalne place zabaw. Poradnik*, Warszawa 2014.
- Krasuska-Betiuk M., Zbróg Z.J., *Teoria reprezentacji społecznych Serge'a Moscoviciego. Jakościowe metody zbierania i analizowania danych – część 1*, „Przegląd Badań Edukacyjnych. Educational Studies Review”, 2021, nr 24(1), s. 173–192, <http://dx.doi.org/10.12775/PBE.2017.010>.
- Krzakiewicz K., *Relacje przyczynowo-skutkowe i mentalne modele w myśleniu systemowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu”, 2012, z. 238, s. 38–50.
- Lis A., *Matężństwo i rodzina w Polsce piastowskiej – analiza historyczno-prawna*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”, 2013, nr 23, s. 68–83.
- Liszczyk K., *Użycie rzeczownika 'deprawacja' jako źródło wiedzy o problemach dotyczących moralności*, „Prace Filologiczne”, 78 (2023), s. 181–198, <https://doi.org/10.32798/pf.958>.
- Łuczewski M., Bednarz-Łuczewska P., *Analiza dokumentów zastanych*, w: *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, t. 2, red. D. Jemielniak, Warszawa 2012, s. 163–185.
- Merton K.R., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, tłum. E.T. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, wyd. 2, Warszawa 2002.
- Siuciak M., *Archiwalne akta miejskie jako źródło badań historycznojęzykowych*, „Język Polski”, 97 (2017), nr 4, s. 68–77, <https://doi.org/10.31286/JP.97.4.8>.
- Siwicki M., *Nowe podwórka współczesnego dzieciństwa*, Warszawa 2021.

Plac zabaw w dyskursie sądowym – rekonstrucja w kierunku badania reprezentacji społecznej dzieciństwa

Skierska I., *Święta „kobiecy” w polskim średniowiecznym ustawodawstwie synodalnym*, w: *Kobieta w kulturze średniowiecznej Europy. Prace ofiarowane Profesor Alicji Kartowskiej-Kamzowej*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1999, s. 79–88.

Szczepankowska I., *Dyskurs prawny. Języki, teksty, konteksty*, Białystok 2016.